

személyes érdemeik mellett, „szükség” volt annak az intézménynek az ügyvel kapcsolatos negatív hozzáállására is, amelyik pedig elsősorban lett volna hivatva e munkálatokat megszervezni. A Dezsényi Béla által megindított hírlapbibliográfiái feltárás az ő eltávolítása után lekerült a nemzeti könyvtár hivatalos programjáról. Ami mégis megvalósult a következő időszakban, jó részt egyéni vállalkozás eredménye. Igaz, hogy így volt ez korábban is: elég, ha Szinyei József *Magyar Írók* című életrajzi lexikonára, Kozocsa Sándor irodalomtörténeti, vagy Kosáry Domokos történeti bibliográfiáira gondolunk.

Bizonyos, hogy a „Magyar irodalmi folyóiratok” című bibliográfiái sorozat fontos segédeszköz lesz sok olvasó és kutató számára. Mindenekelőtt azok veszik hasznát (könyvtárosok, könyvkereskedők, gyűjtők), akik a magyar irodalmi folyóiratállomány gyarapításával, kiegészítésével vagy egyéb szempontú állományfelmérésével foglalkoznak. Az összeállítás legkidolgozottabb része ugyanis – és ezzel túl is lép a bibliográfia határain – az az állományleírás, amely a lapok megjelent évfolyamaira, számaira, és még a lapszámára is kiterjed. Így lehetőséget ad a használónak arra, hogy pontos tájékoztatást nyerjen az illető folyóirat megjelent számairól.

Újdonságot jelent a bibliográfiái leírásokban az a többlet is, ami a munkatársak neveinek felsorolásából áll. Ez ugyan nem terjed ki valamennyi tételre, de így is hasznos tájékoztatót nyújt a jelentősebb irodalmi lapok munkatársairól.

Ugyanakkor egyes bibliográfiái adatok, mint például az alcímváltozás, illetve a szerkesztőváltozás időpontja hiányzik az összeállításból. A szerzőnek nem az volt a célja, hogy a lapok teljes bibliográfiái leírását nyújtsa, hanem megelégedve a legfontosabbakkal, az állományra és a munkatársakra nézve kívánt teljes adatközlést nyújtani. A mintegy harminc füzet így is az irodalmi folyóiratokra nézve alapvető bibliográfiái tájékoztatást ad. Kétségtelen, hogy irodalmi jellegű anyag nemcsak folyóiratainkban, hanem napilapjainkban is nagy számban található, erre azonban ez a vállalkozás, az anyag mérhe-

tetlen nagysága miatt nem terjedhetett ki. Mindenesetre jó, hogy nemcsak a határozott irodalmi profilú folyóiratokat dolgozta fel a szerző, hanem mindazokat, amelyekben irodalmi anyag is előfordul. Ha valamit hiányolhatunk, akkor az a bibliográfiában helyet kapó különböző tudományos szemlék irodalmi anyagának részletesebb analízise lehet. Ha csak a szépirodalomra terjed ki az összeállítás, akkor viszont a tudományos szemlék szerepeltetése megkérdőjelezhető.

Mindent összevéve Lakatos Éva folyóiratbibliográfiája – a magyar sajtó sajnos még mindig nagyon hiányos könyvészeti feltárása terén – jelentős eredmény. Az összeállítást bizonyára sokáig használni fogja az irodalom és a folyóiratok iránt érdeklődők tábora.

KÓKAY GYÖRGY

Sprandel-Krafft, Lore: Die spätgotischen Einbände an den Inkunabeln der Universitätsbibliothek Würzburg. Eine Dokumentation. Würzburg, Schöningh, 2000. 523 l. /Quellen und Forschungen zur Geschichte des Bistums und Hochstifts Würzburg 55./

A német gótikus kötések kutatásánál a meghatározáshoz eddig két nagy alapművet használtunk, E. Kyrissét és az I. Schunke/K. v. Rabenau által közreadott Schwenke-gyűjteményt. Ezentúl azonban harmadikként Sprandel-Krafft nemrég napvilágot látott kötetét is kézbe kell venni, ha egy régi könyv 15. vagy kora 16. századi gótikus kötését körültekintően akarjuk azonosítani. Ernst Kyriss 1951–58 között megjelent négy kötetéből (*Verzierte gotische Einbände im alten deutschen Sprachgebiet*) az első szöveges, amelyhez három képes kötet járul. Az első képes kötetben a meghatározott kolostori és a név szerint ismert könyvkötők műhelyeiből kikerült gótikus kötések leggyakoribb bélyegzőiből összeállított bélyegzőtáblázatot láthatjuk a verző oldalon, vele szemben, a rektó oldalon pedig az adott műhely egy jellegzetes kötését. A második képes kötetben a városok

betűrendje szerint követhetjük a helyhez köthető, de ismeretlen nevű könyvkötők bélyegzőtáblázatait és egy-egy, a szóban forgó műhelyre jellemző kötetet, a harmadikban ismeretlen a könyvkötő és működési helye is, de a közölt bélyegzők mint összehasonlítási anyag jól használhatók.

Ilse Schunke már jóval túl volt a nyolcvanon, amikor 1979-ben megjelent a *Die Schwenke-Sammlung gotischer Stempel- und Einband-durchreibungen nach Motiven geordnet und nach Werkstätten bestimmt und beschrieben* első kötete a gótikus egyesbélyegzőkről (I. Einzelstempel). A tervezett második kötetet, amelyben műhelyekhez vannak rendelve az összetartozó bélyegzők (II. Werkstätten), Schunke már nem tudta megcsinálni, halála ebben megakadályozta. Erre a gigászi feladatra Konrad von Rabenau vállalkozott. Minden kutató tudja, hogy milyen nehéz más cédulaanyagából dolgozni, s kicsoda türelem és alázat kell hozzá. (Rabenau ki is egészítette az anyagot újabb eredményekkel.) A *Schwenke-Sammlung* második, szöveges kötete csak 1996-ban jelent meg. Az első, képes kötetben a bélyegzők német nevük ábécérendjében A-tól Z-ig következnek: az első az Adler (= sas), amely alatt az összes előforduló, azaz 470 db gótikus sas bélyegző megtalálható, s az utolsó a Zacken (= csipkedísz). Igen ám, de minden sas vagy lilium vagy rozetta bélyegző más műhelyből való, tehát egy-egy műhely bélyegzőit aszerint kell összekeresgélni, hogy milyen bélyegzőket látunk a meghatározni óhajtott gótikus kötésen.

A két standard műnek tehát alapvetően más a felépítése, s mindkettőnek megvannak az előnyei és hátrányai. Sprandel-Krafft könyve mindkettő előnyeit tudta egyesíteni. Persze ez csak korlátozott mennyiségű könyvanyagnál lehetséges. A másik két, az összehasonlítás kedvéért röviden jellemzett mű tízezres nagyságrendben vette alapul a gótikus kötésű könyveket. Sprandel-Krafft viszont „csak” a würzburgi Egyetemi Könyvtár 2890 ősnymtatványának 1206 még meglévő korabeli gótikus kötését vizsgálja, és minden szempontot figyelembe vesz.

A szerző könyve bevezetésében meghatározza a mű célját, a kötés kutatás jelentőségét, ír ennek módszeréről, a kötéstörténet idevágó kérdéseiről, a késő középkori kiadó-, könyvkereskedő-könyvkötő működéséről. Külön alfejezetben tárgyalja a würzburgi könyvpiart a könyvnyomtatás feltalálását követő első fél évszázadban, részletesen taglalja az egyetlen helyi ősnymdász, Georg Reysers, és a térségben működő könyvkereskedők Würzburgban kifejtett tevékenységét. Tanulságos olvasni, hogy a 15. századi könyveket tulajdonosaik miként és honnan vitték Würzburgba, és kik voltak ezek, hány könyvkötő és miféle könyvkötőműhelyek működtek a városban, és hogyan alakultak a könyvkötői árak.

A könyv fő részében, az 51–305. oldalig, a szerző három nagy csoportban sorra veszi az ősnymtatványok eredeti kötéseit, készítési helyük szerint.

I. rész: a Würzburgon és a würzburgi egyházmegyén kívüli műhelyekből származó kötések. Ezeket a városok betűrendjében felsorolva közli Altomünstertől Wittenbergig. Ezeknek a műhelyeknek a jelzése AW 1–137. (= außerhalb Würzburg), de a számozás folytatódik, az AW 138–151. számok ugyanis a meghatározhatatlan városban működő, de feltehetően Würzburgon és kerületén kívül eső műhelyeket jelentik. Az AW, vagyis a nem würzburgi műhelyeknél bélyegzőegyezések esetében a szerző legtöbbször Kyriss vagy a *Schwenke-Sammlung* bélyegzőszámait közli (de ha megjelent mástól teljesebb összefoglaló cikk, pl. ROZSONDAI: *Rebdorf*, GJ 1971, akkor annak bélyegzőszámait). A járulékos új bélyegzőket az ábécé kisbetűivel jelöli. Meglepően sok új bélyegzővel találkozunk (gyakran a–i betűig, vagyis akár kilenc újabb bélyegzővel nőtt a már ismert műhely bélyegzőinek száma), bár ha meggondoljuk, hogy Sprandel-Krafft a würzburgi Egyetemi Könyvtár gótikus kötésben lévő ősnymtatványainak minden bélyegzőjét figyelembe veszi, míg Kyriss és Schunke is csak válogatást ad, akkor már nem csodálkozunk annyira. Egyébként ez Sprandel-Krafft könyvének egyik erénye. Azt jelenti, hogy eredményesebb lehet

egy-egy kötés azonosítása az ő bélyegzőtáblázatai alapján, mint a korábbi kettő segítségével.

A 2. rész, amelyben Würzburg és körzete műhelyei kerülnek sorra, további három alcsoportra oszlik: WÜ 1–10-ig a würzburgi kolostori és egyházi alapítványi műhelyek, WÜ 11–31-ig világi műhelyek, WÜ 32–45-ig egyelőre meghatározhatatlan helyen, de valószínűleg a würzburgi egyházmegye területén tevékenykedő műhelyek kötéseit következnek. Ebben, a würzburgi részben Sprandel-Krafft a műhelyek bélyegzőit maga beszámozza és jelzi a korábbi szakirodalomban már publikált egyezéseket (Ky-riss és Schwenke mellett pl. gyakran Endres bélyegző számait). A nagyon alaposan vizsgált műhelyek leírását áttekintő táblázatok követik.

A 3. részben vannak a közelebről meghatározhatatlan, egyedi („Einzelgänger”) kötések, jelzésük Egg. Ebben a részben a jelzet szerint növekvő sorrendben következnek a könyvek, s a könyv jelzete után az ábécé nagybetűivel jelölve vannak felsorolva a kötések bélyegzői.

A 4. részben 122 képtáblán (307–430. old.) láthatók az összes vizsgált kötésen előforduló bélyegzők, eredeti méretben, német elnevezésük betűrendjébe sorolva – miként a fent említett Schwenke-gyűjteményben – az Adler (= sas) bélyegzőtől a Zacken = csipkedézig. Az egyfajta motívumhoz tartozó bélyegzők (pl. az összes sas, lilium vagy rozetta stb.) számozása persze mindig újra kezdődik. A bélyegzők elrendezése a hagyománynak megfelelően nagyság szerinti, a kis méretűtől és egyszerűbbektől kezdődik, s a nagyobb, a keretelt és az összetettebb felé halad. A bélyegzőtáblázat alatt a számokhoz rendelve fel vannak tüntetve a műhelyek: AW vagy WÜ, és az utána álló szám a műhelynek a száma. Az Egg. után nem állhat műhely, hiszen a 3. részben a meghatározatlan, műhelyhez nem köthető kötések vannak felsorolva. Az Egg. jelzés után a könyv jelzete és a bélyegzőt jelölő nagybetű áll, s a könyvet a jelzetek növekvő sorrendje szerint lehet vizszakeresni a szöveges részben. Mindegyik szöveges részben a megnevezett bélyegző után ott áll a képtábla száma, de a bélyegzőt a képtáblán az AW + a műhely száma, vagy a WÜ + a

műhely száma, az Egg.-nél a könyv jelzete szerint lehet azonosítani. Tehát teljes a keresztbe utalás.

Kényelmesebb lenne a használat, ha az 1., 2. és 3. részben a lap tetején élőfejként az AW, WÜ és Egg. végigfutna. Igaz, az 1. részben a városnevek eligazítanak, hogy nem Würzburg-ról, hanem Würzburgon kívüli városokról van szó, mégis hamarabb tudatosulna az emberben, hogy a képtáblákon a bélyegzők azonosításakor az AW-számot, vagy WÜ-számot keresse. A 2., würzburgi műhelyeket sorra vevő részben, pl. Bindewerkstatt in Grünau (= WÜ 3), vagy a WÜ 6–10 esetében, különösen egy nem német olvasó számára, nem magától értetődő, hogy Ebrach, Bildhausen, Bronbach, Ansbach, Birklingen a würzburgi egyházmegyében található, vagyis még mindig a WÜ-részben keressélnünk. A 2/II. részben mindenütt szerepel az egyes műhelyeknél a Würzburg szó, de WÜ 32–45-ig, ahol a meghatározatlan, de feltehetően würzburgi körzetben működő könyvkötőműhelyekről van szó, megint nagyon hiányzik a WÜ élőfej a lap tetejéről. Ha házilagosan, megfelelően feliratozott papírcsíkokat ragasztunk az egyes részek közé, akkor persze megkönnyítjük a dolgunkat.

A szerző, ahol csak lehetett, kiderítette a könyv provenienciáját, s ha volt benne kézirat- vagy nyomtatványtöredék, azt is jelzi. Hogy a töredék mi, az a V. Függelékben kereshető vissza. Hiányoznak viszont az ősnymtatványok címei, ezt hivatott pótolni a IV. Függelék Hubay konkordanciájával. Hubay Ilona 1966-ban könyv alakban megjelentette a würzburgi Egyetemi Könyvtár ősnymtatvány-katalógusát (*Incunabula der Universitätsbibliothek Würzburg*). Ez Budapesten az OSZK-ban férhető hozzá. Legább GW, BMC vagy Hain szám jó lett volna. A szerzőt bizonyára a terjedelem korlátozta. Ha végigfutunk a könyv végén a sorozat listáján (ez már az 55. kötet), megállapíthatjuk, hogy többnyire sokkal kisebb terjedelemben jelentek meg a korábbi kötetek. (Alig van kivétel: Band XVII., XVIII. és XLVIII.) Az ősnymtatványok címei kétségtelenül nagyon megnövelték volna a terjedelmet. Viszont min-

den könyvkötést a benne lévő művel, a bejegyzésekkel, adott esetben a belső díszítések készítésének helyét, idejét is figyelembe véve, együtt kell(ene) vizsgálnunk.

A kötet papír borítófedelét nyilván provizórikusnak szánták, s abból a megfontolásból indultak ki, hogy a könyvtárak átkötéskor azt fratnak rá a könyvtári keménykötésre, amit jónak látnak, illetve ami a sorozat többi kötetén olvasható, már ahol a sorozat megvan. Mégis szokatlan, hogy a gerincen olvasható QFW LV betűkön kívül (ahol is a negyedik és ötödik betű számot jelent), semmi nem árulja el, hogy milyen könyvet tartunk a kezünkben.

Az öt függelék közül az elsőben (Anhang I.) az ősnymtatványok szekularizáció előtti tulajdonosait foglalta jegyzékbe Sprandel-Krafft. A würzburgi Egyetemi Könyvtár (is) a szekularizációnak köszönheti ősnymtatványainak zömét. Itt vegyesen közös betűrendbe vannak sorolva a magánszemélyek, alapítványok és a kolostorok (pl. Georgius Byn, egyetemi hallgató 1517-ben vagy Birklingen, kanonokrend). A második függelékben található a konkordanciajegyzék a Schwenke-gyűjteményben Würzburg alatt felvett műhelyek bélyegzőivel. A harmadik függelékben van a felhasznált irodalom jegyzéke. A negyedik tartalmazza az ősnymtatványok jelzetei, Hubay Ilona ősnymtatvány-katalógusának sorszámai és a Sprandel-Krafft által meghatározott

könyvkötőműhelyek számainak konkordanciáját. Végül az utolsó, ötödik függelék első részéből megtudhatjuk, hogy milyen papír és pergamen kódex- illetve oklevéltöredékeket, a második részből, hogy milyen ősnymtatvány-töredékeket és -makulatúrákat találtak a történeti kötések vizsgálatakor a kötésben. Rendkívül fontos adaléka a kötéskutatásnak. Minden elismerésünk a szerzőnek a mindenre kiterjedő vizsgálatért. Óriási ismeret és kutatói elszántság kell ezeknek a töredékeknek a meghatározásához.

Sprandel-Krafft minden tekintetben többet ad, mint amit a könyv egyszerű címe sejtet. Ez már a fentiekből is kiderül, de a címmel ellentétben a kutatásba az ősnymtatványokon kívül sokszor a kéziratok és a 16. századi nyomtatványok kötéseit is tucatszám belevonta, ha ugyanabból a műhelyből való bélyegzőket talált ezek kötésein, mert ezáltal biztosabbá vált a meghatározás. Egyértelműen kiderül, hogy a történeti kötések mennyire tükrözik egy könyvtár állományának provenienciáját. Könyve példamutató minden jelentősebb ősnymtatvány- és régi könyv gyűjteménnyel rendelkező könyvtár számára, hogy hogyan kell egy ilyen céllal kiadott könyvet megcsinálni, ha majd – az általános nemzetközi igénynek eleget téve – ki-kiközzéteszi régi könyv kincsét.

ROZSONDAI MARIANNE